DOI 10.33111/vz_kneu.29.22.04.11.075.081
УДК: 351

Голобородько Т.В.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку, оподаткування,
публічного управління та адміністрування,
Криворізький національний університет
м. Кривий Ріг, Україна
holoborodko@knu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-9289-8932

Архипенко С.В.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку, оподаткування,
публічного управління та адміністрування,
Криворізький національний університет
м. Кривий Ріг, Україна
arkhypenko@knu.edu.ua
ORCID: 0000-0001-6403-7556

Денисенко Д.О.
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»,
Криворізький національний університет
м. Кривий Ріг, Україна
denisenkodianka@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ЦИФРОВОЇ ПАРТИСИПАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТУ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Holoborodko Tetiana
Ph.D. in Economics, Associate Professor,
Associate professor of Department of Accounting,
Taxation, Public Governance and Administration,
Kryvyi Rih National University,
Kryvyi Rih, Ukraine,
holoborodko@knu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-9289-8932

Arkhypenko Svitlana
Ph.D. in Economics, Associate Professor,
Associate professor of Department of Accounting,
Taxation, Public Governance and Administration,
Kryvyi Rih National University,
Kryvyi Rih, Ukraine,

© Голобородько Т.В., Архипенко С.В., Денисенко Д.О., 2022

arkhypenko@knu.edu.ua
ORCID: 0000-0001-6403-7556

Denysenko Diana
Master's student in Public Governance and Administration
Kryvyi Rih National University,
Kryvyi Rih, Ukraine,
denisenkodianka@gmail.com

FEATURES OF DIGITAL PARTICIPATION AS A TOOL FOR THE DEVELOPMENT OF DIGITAL DEMOCRACY

Анотація. Впровадження цифрових технологій у життя людей — це дуже не простий і тривалий процес розвитку суспільства. Недостатність знань, брак нормативно-правової бази та досвіду у використанні інформаційно-телекомунікаційних технологій затягує процес входження України до складу Європейського Союзу. На базі нових можливостей, які надає нам цифровізація дедалі складніше розбиратися в термінах та поняттях, які є невід'ємною частиною цифрового суспільства. У статті розглянуто зміст поняття партисипації, цифровізації, електронної демократії, цифрової партисипації, представницької та учасницької демократії. Визначено перелік учасників процесу партисипації. Розглянуто складові е-демократії, які представлені Радою Європи та форми партисипації. Проаналізовано перелік нормативно-правових актів щодо регулювання партисипацією на місцевому рівні. Розглянуто можливості, що надасть цифровізація в процесі реалізації права участі громадян в публічному управлінні. Виділено проблеми, які вирішить цифрова партисипація в майбутньому. Визначено перелік проблем у сфері цифрової партисипації, вирішення яких можливе завдяки належному впровадженню Концепцій розвитку цифрових компетентностей, електронної демократії та розвитку цифрової економіки і суспільства в Україні. Розглянуто приклади використання цифрової партисипації в українських містах Вінниці та Львові.

Ключові слова: партисипація, місцева влада, електронна демократія, участь громадян у прийнятті рішень, цифровізація, Концепція, цифровий розвиток.

Abstract. The implementation of digital technologies in people's lives is not a simple and long process of social development. Lack of knowledge, lack of regulatory framework and experience in the use of information and telecommunication technologies is delaying the process of Ukraine joining the European Union. Based on the new opportunities that digitalization provides us, it is increasingly difficult to understand the terms and concepts that are an integral part of the digital society. In the process of writing the article, the content of the concept of participation, digitalization, electronic democracy, digital participation, representative and participatory democracy was considered. The list of participants in the participation process has been determined. The components of e-democracy presented by the Council of Europe and forms of participation are considered. The list of normative legal acts on the regulation of participation at the local level was analyzed. The possibilities that digitization will provide in the process of realizing the right of citizens to participate in public administration are considered. Problems that will be solved by digital participation in the future are highlighted. A list of problems in the field of digital participation has been defined, the solution of which is possible thanks to the proper implementation of the Concepts of the development of digital competences, electronic democracy and the development of the digital economy and society in Ukraine. Examples of the use of digital participation in the Ukrainian cities of Vinnytsia and Lviv were considered.

***Keywords**:* participation, local government, e-democracy, participation of citizens in decision-making, digitalization, Concept, digital development.

Коди JEL Classification: D 63, D 72.

Постановка проблеми. В Україні, яка є членом Ради Європи, розвиток демократичних процесів, застосування загальновизнаної системи демократичних цінностей, зокрема щодо участі громадян та інститутів громадянського суспільства в процесах формування та реалізації державної політики, відіграє ключову роль у забезпеченні економічного та соціального прогресу в державі [6].

Головною метою Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України є реалізація прискореного сценарію цифрового розвитку як найбільш релевантного для України з позицій викликів, потреб та можливостей. Цифрові технології відкривають нові можливості для залучення громадян до участі в суспільних та політичних процесах [8].

Цифрова галузь зазнає швидких і суттєвих змін в сучасному світі, а тому розбіжності, помилки та недоопрацювання у цій сфері та неналежне законодавче підґрунтя дуже шкодять її активному розвитку в Україні.

Умови для розвитку цифровізації створені розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про План заходів щодо реалізації Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр.» від 17 січня 2018 р. № 67-р [8]. Проблемою є те, що використання інформаційно-комунікаційних технологій (далі — ІКТ) у прийнятті управлінських рішень та взаємодії влади з громадянином не є обов'язковими для обох сторін, тому це зменшує інтерес до цифровізації та партисипації.

Отже, основним питанням розвитку цифровізації є здатність країни реалізувати свій потенціал в галузі ІКТ, щоб не тільки наблизитись до рівня розвитку країн-лідерів, а й стати однією з економічно і соціально розвинутих демократичних країн світу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика розвитку цифрової партисипації, електронної демократії, участі громадян у вирішенні питань публічного управління та адміністрування розглядається із урахуванням чинних нормативно-правових документів.

Методика дослідження. Для вирішення поставлених завдань було використано ряд загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, такі як: *узагальнення та порівняння* — для визначення суміжних понять з партисипацією та виявлення їх відмінностей; *аналіз* — для виявлення проблем, які виникають у сфері цифрової партисипації; *графічний* — для представлення інформації тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми та формулювання цілей. Суміжність понять партисипації та демократії породжує проблеми у визначені їх відмінностей. Важливо виділити особливості процесу цифрової партисипації, її відмінні характеристики від е-демократії. Незважаючи на схожі складові та нормативно-правову базу, яка об'єднує ці два поняття, вони не тотожні, а доповнюють одне одного. Вважаємо за потрібне визначити зміст поняття «партисипація», виділити учасників цього процесу, його форми. Вирішення проблем, які виникають за умови цифровізації процесу участі громадян у публічному управлінні, є важливою метою дослідження.

Виклад основних результатів дослідження. В Україні електронна демократія перебуває на початковому етапі розвитку і тісно пов'язана із суспільно-політичними явищами. У Білій книзі державної політики термін «електронна демократія» описується як форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоуправління шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій.

Партисипація — це термін радше не урбаністичний, а соціально-політичнийі походить від англ. participate, тобто брати участь. Теорія партисипаторної, або учасницької, демократії (participatory democracy) отримала поширення в 60-70-ті роки минулого століття. Партисипація виникла як відповідь на існуючу парадигму представницької або репрезентативної демократії [4].

Цифровізація — насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливлює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір [8].

Цифрова партисипація — це участь громадян за їх ініціативою у формуванні та реалізації державної політики, розвитку державного управління та місцевого самоврядування, що передбачає двосторонню електронну взаємодію суб'єктів прийняття рішень із застосуванням відповідних цифрових технологій та кіберпростору за прозорими процедурами [3].

Представницька демократія — це така форма демократії, за якої право на управління державою громада реалізує через обраних представників (у разі України — президента, депутатів, голів органів місцевого самоврядування), тобто громадяни не беруть безпосередньої участі, а делегують право ухвалення важливих управлінських рішень конкретним особам, які не завжди враховують суспільні інтереси [5].

Альтернативою представницькій демократії є партисипаторна демократія. Її також називають учасницькою, або демократією участі. Вона передбачає активну участь громадян в ухваленні та реалізації рішень — політичних, соціальних, економічних тощо. Партисипація дозволяє суспільству більш свідомо діяти не лише через процеси виборів, але й через безпосередній вплив упродовж усього процесу прийняття рішень [5].

Розглянемо зміст «партисипації», який зображено на рис. 1.

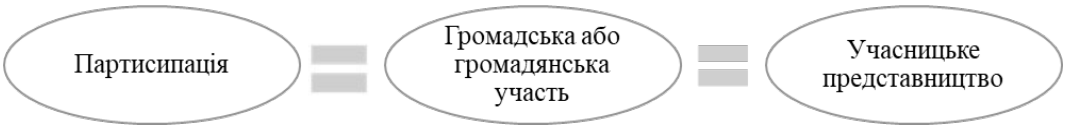

Рис. 1. Зміст поняття «партисипація»

Отже, за змістом партисипація є синомімом до таких понять, як «участь», «залучення громади», «учасницьке управління», «громадянська участь». Без цих категорій неможливо уявити сучасний розвиток демократичного суспільства. Ініціаторами та учасниками процесу партисипації в сфері міського розвитку виступають різні зацікавлені сторони (рис. 2).

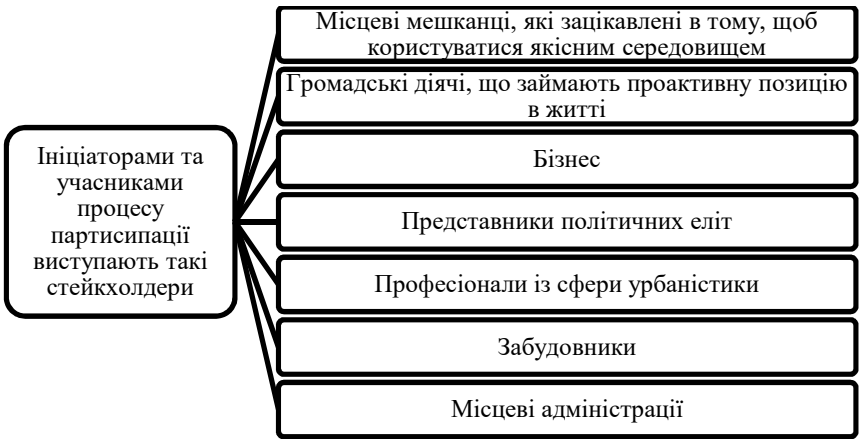

Рис. 2. Зацікавлені сторони в процесі партисипації

Джерело: побудовано авторами на підставі [4].

Партисипація потребує активної участі усіх зацікавлених осіб. Запровадження участі громадян у прийнятті рішень збільшить рівень довіри до всіх гілок влади, зробить цей процес більш прозорим і відкритим. Отже, партисипація сприяє прийняттю таких рішень, які будуть визнаватися громадянами, бо вони прийняті за їхньої безпосередньої участі.

Розглянемо перелік складових е-демократії, які передбачені в рекомендаціях Ради Європи] (рис 3).

Складові е-демократії:
е-парламент
е-законотворення
е-голосування
е-правосуддя
е-медіація
е-навколишнє середовище
е-вибори
е-референдум
е-ініціативи
е-голосування
е-консультації
е-петиції
е-політичні компанії
е-опитування

Рис. 3. Складові електронної демократії

Джерело: побудовано авторами на підставі [1].

Одним із найбільш перспективних в умовах України напрямів розвитку є електронне голосування виборців. Це найпростіша форма електронної демократії, однак її реалізація містить велику кількість політичних та організаційних викликів. Електронне голосування та вибори за відповідних умов можуть бути більш чесними, прозорими та ефективними, ніж традиційні.

Голосування через Інтернет полегшує доступ до процедури волевиявлення для значно більшої кількості громадян, підвищує загальну оперативність отримання результатів голосування, дає можливість скористатися виборчим правом дистанційно. Можливість електронного голосування в Україні дозволить залучити до виборчого процесу набагато більшу кількість громадян, особливо молодь, що покращить репрезентативність та якість виборів [8].

Щоб дослідити розбіжності в поняттях «електронна демократія» та «цифрова партисипація» розглянемо форми партисипації (рис. 4).

Рис. 4. Форми громадської участі

Джерело: побудовано авторами на підставі [2].

У сучасному світі дуже важливо використовувати онлайн-інструменти для встановлення зв'язку між владою і громадянами. Останні роки показали, що суспільство потребує рішучих дій у цифровізації усіх сфер життєдіяльності влади, міст, організацій і кожного громадянина окремо. Використання дистанційного управління значно скорочує час і ресурси, дає більше можливостей отримати відповідь або вирішити те чи інше питання, пройти курси підвищення класифікації, надає відкритий доступ до державної інформації тощо.

Перелік основних нормативно-правових актів, що регулюють питання партисипацію на місцевому рівні, подано на рис. 5.

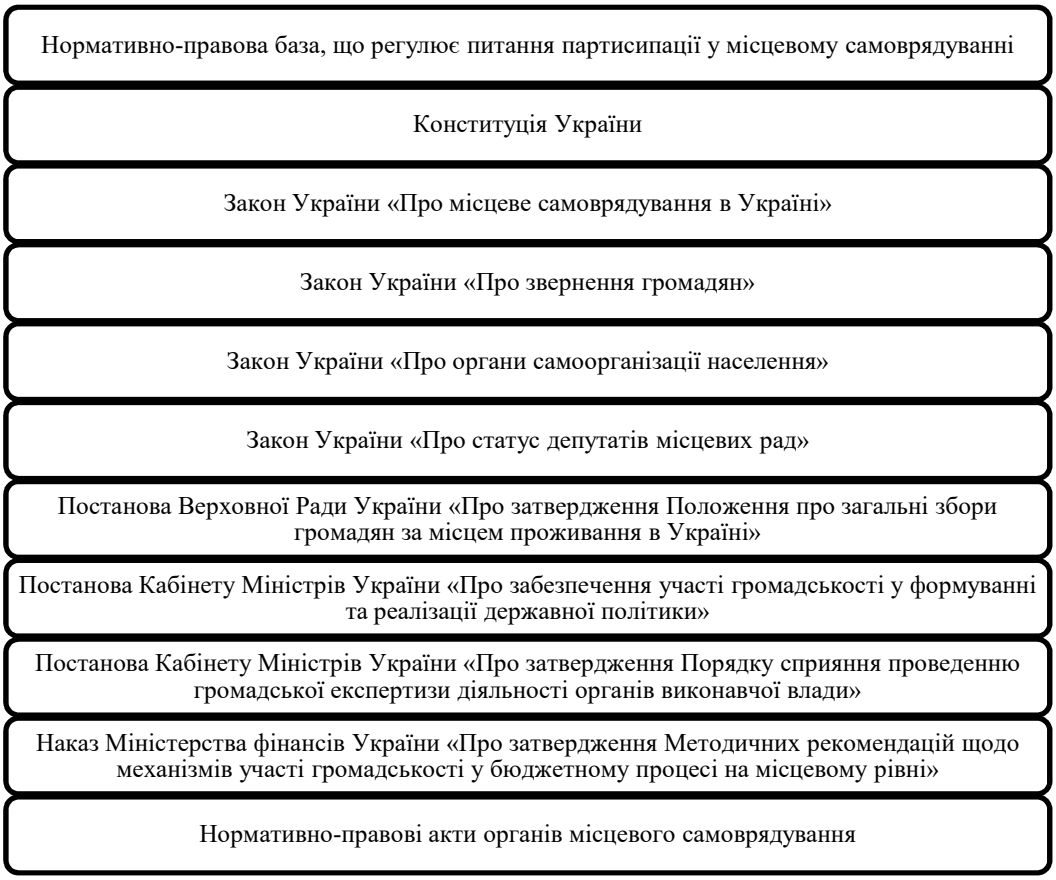

Рис. 5. Нормативно-правова база, що регулює питання партисипації

Джерело: побудовано авторами на підставі [2].

Аналізуючи перелік законодавчих актів, можемо стверджувати, що більшість із перелічених актів не визначають можливість застосовувати цифровізацію до партисипації. Партисипація та її форми не є однозначно визначеними законними актами і не є обов'язковими до виконання у більшості випадків. Проте вважаємо, що не лише нормативно-правова база має удосконалюватися. Зали-

шається відкритим питання довіри громадськості до влади, легітимність використання цифровізації в процесах партисипації.

У суспільстві вагомішою стає роль медіа-простору, який дає більше можливостей для діалогу між владою і суспільством, ширший доступ до інформації, для створення нових площадок для обговорення чи дискусій в тому чи іншому питанні, що підвищує рівень довіри до влади.

На сьогодні є можливість користуватися такими інструментами цифрової партисипації та е-демократії, як опитування, консультації, інформування, звернення, петиції, бюджет участі, онлайн-інформування, ініціативи. Незважаючи на те що перелік досить не значний, з урахуванням прискореного цифрового розвитку суспільства України з'являться нові інструменти участі громадян у прийнятті рішень. Розглянемо можливості, які відкриваються у зв'язку з цифровізацією сфери участі (рис 6).

Рис. 6. Можливості цифрової партисипації

Джерело: побудовано авторами на підставі [5].

Проблеми, які вирішуються завдяки цифровій партисипації:

– з'явиться тісний зв'язок між владою та громадянином;

– підвищиться інтерес жителів громади до нагальних проблем та пошуку їх рішення для покращення життя;

– забезпечиться зворотній зв'язок стосовно ідей і рішень, прийнятих на державному та місцевому рівнях;

– зросте рівень обізнаності громадян у процесі управління;

– відбудеться розвиток культури цифровізації серед населення;

– відкриється можливість слідкувати за прийняттям рішень і брати безпосередньо участь в них;

– полегшиться процедура прийняття важливих для громади рішень;

– збільшиться рівень довіри громадян до влади;

– зменшиться рівень корупції в країні;

– кожен громадянин зрозуміє свою значимість для країни.

Попри позитивний досвід цифровізації деяких сфер, лишаються нагальними й такі проблеми [8]:

- невеликий досвід практики онлайн-зустрічей;
- значна кількість громадян не мають змоги брати участь у цифровій партисипацій через брак інформаційно-комунікаційних технологій;
- складний інтерфейс додатків або недостатньо компетентностей у населення для їх використанні;
- мала поінформованість громадян про нові форми участі;
- невідповідність стратегій і програм розвитку цифровим можливостям;
- слабка політика заохочення громадян до використання ІКТ;
- застаріла система освіти;
- дефіцит кадрів у сфері цифровізації;
- низький рівень довіри громадян до влади;
- недостатня ІТ-інфраструктура.

Більшість з наведених проблем можна вирішити завдяки реалізації концепцій у сфері цифрової партисипації, що зараз є чинними в Україні.

1. Концепція розвитку цифрових компетентностей:

- розроблення та затвердження опису цифрової компетентності (рамки цифрової компетентності) та відповідних рамок цифрових компетентностей для основних професійних груп за сферами економічної діяльності;

- запровадження правового регулювання з питань формування державної політики у сфері розвитку цифрових навичок та цифрових компетентностей громадян з урахуванням досвіду країн ЄС;

- розроблення методичних рекомендацій щодо застосування рамок цифрових компетентностей;

- створення системи індикаторів моніторингу розвитку цифрових навичок та цифрових компетентностей в суспільстві України;

- проведення інформаційних кампаній, спрямованих на популяризацію цифрових технологій в цілому та цифрових навичок та цифрових компетентностей, зокрема серед населення, на національному, регіональному та місцевому рівні [7].

2. Концепція розвитку електронної демократії:

- удосконалення механізму подання та розгляду електронних петицій;

- створення нормативно-правових засад для забезпечення належного функціонування електронних інформаційних ресурсів органів державної влади;
- розроблення нормативно-правових актів для забезпечення електронного голосування;
- забезпечення розвитку відкритих даних;
- сприяння підзвітності громадянину суб'єктів владних повноважень;
- удосконалення механізму висвітлення інформації про діяльність органів державної влади;
- забезпечення застосування єдиної політики у сфері електронної демократії;
- удосконалення інструментів електронної демократії на загальнодержавному рівні;
- забезпечення розвитку та удосконалення електронної демократії на загальнодержавному та місцевому рівні;
- забезпечення розвитку електронної ідентифікації фізичних і юридичних осіб в державних інформаційно-телекомунікаційних системах;
- підвищення якості статистичної та аналітичної інформації у сфері електронної демократії;
- поширення практики використання інструментів електронного голосування;
- забезпечення відкритості використання публічних коштів;
- забезпечення розвитку відкритих даних;
- популяризація електронної демократії, формування знань і навичок користування її інструментами;
- забезпечення проведення аудиту використання публічних коштів [6].

3. Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр.:

- запровадження використання сучасної термінології у цифровій сфері відповідно до європейських практик;
- розроблення переліку цифрових прав громадян відповідно до зобов'язань України у сфері європейської інтеграції та інших міжнародних зобов'язань, що випливають з участі України у діяльності міжнародних організацій, членом яких є Україна, та подання пропозицій щодо їх впровадження;
- розроблення пропозиції щодо впровадження базових цифрових послуг для використання громадянами у сфері освіти, охорони здоров'я, транспорту, телекомунікацій, туризму, екології;
- забезпечення широкосмугового доступу до Інтернету учням та студентам у навчальних класах та аудиторіях у закладах освіти всіх рівні;
- внесення змін до реєстру професій та розроблення програми впровадження цифрових спеціальностей у відповідні учбові програми профільних навчальних закладів [8].

На нашу думку, ці рішення досить дієві у забезпеченні максимального розвитку цифрової партисипації як інструменту розвитку цифрової демократії, тому їх реалізація залишається актуальною.

Розглянемо впровадження цифрової партисипації на прикладах міст Вінниці та Львова.

Вінниця — місто, яке має ряд здобутків у сфері цифрової трансформації, проте і далі продовжує активно працювати у цьому напрямку. Вінниці постійно пропонує мешканцям різні способи взаємодії як через сайт ради, так і через

«Інформер для громадян» та чат-бот «Свої» у Viber та Telegram. На сайті міської ради та його тематичних підсайтах для громадян постійно функціонують численні інформаційні, електронні, статистичні сервіси, забезпечено можливості для діалогу. Вінницька міська рада практикує чимало хороших ініціатив, зокрема, організовує спільно зі студентами хакатони, під час яких молодь вчиться використовувати відкриті дані, створювати на їх основі міські сервіси. У місті є чимало освітніх центрів, де відбувається комунікація щодо розвитку Вінниці — Хаб «Місто змістів», IHUB, Квадрат [10].

У 2017 р. Львів здобув нагороду Open Data City Award за найвищі стандарти публікації відкритих даних міськими органами управління. На основі відкритих даних міська влада розробила Чат-бот «Lviv City Helper», доступний у Facebook та Telegram. Всі необхідні сервіси та послуги на основі відкритих даних місто зібрало в одному місці — порталі MyCity. Він має чотири напрямки: Аналізуй (портал відкритих даних); Живи (електронні сервіси та послуги); Відпочивай (інформаційний портал); Інвестуй (інвестиційний портал, розроблено спільно з КУ «Агенція розвитку Хмельницького») [10].

З прикладів бачимо, що використання цифрових технологій є не лише засобом для комунікації влади з громадянином, а й важливим осередком рішення багатьох проблем міста. Жителі відчувають відповідальність за прийняті ними рішення і рівень довіри, співпраці, розуміння з владою зростає, а отже — зростає і економічний, соціальний, культурний розвиток міста, що впливає на рівень розвитку країни. Також звертаємо увагу на те, що жителі активно беруть участь саме у тих заходах, які впливають на їх життя, і це сприяє поширенню процесів цифровізації.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямі. У ході дослідження визначено сутність поняття цифрової партисипації та приведено визначення суміжного до неї поняття е-демократії. Встановлено, що цифрова партисипація є поняттям ширшим та включає в себе е-демократію.

Для належного впровадження інструментів цифрової партисипації наразі потрібно удосконалювати нормативно-правову базу щодо участі громадськості в публічному управлінні з використанням цифрових технологій.

Встановлено, що ряд проблем, пов'язаних із впровадженням цифрової партисипації, можна вирішити, реалізовуючи вже прийняті Концепції щодо розвитку цифрових компетентностей, цифрового розвитку економіки та суспільства, електронної демократії.

Досвід Вінниці та Львову щодо цифрової партисипації доводить, що її активне впровадження залежить в значній мірі від політичної волі представників місцевого управління, так як жителі досить активно користуються інноваціями та долучаються до розвитку своїх міст.

Потреба в партисипації не зміниться, зміняться теми та проблеми, яких вона стосуватиметься. Метою подальших досліджень є удосконалення і переведення всіх форм партисипації у цифрову сферу з урахуванням наведених рекомендацій.

Список літератури

1. Біла книга державної політики. URL: http://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2016/02/Elektronna-demokratiya.pdf.

2. Громадська участь у місцевій політиці: проблеми нормативно-правового забезпечення Громадський простір: веб-сайт. URL: https://www.prostir.ua/?news=hromadska-uchast-u-mistsevij-politytsi-problemy-normatyvno-pravovoho-zabezpechennya.
3. Концепції партисипації. *Подільська агенція регіонального розвитку:* веб-сайт. URL: http://pard.org.ua/kopiya-nazva-produktu-1.html.
4. Панченко О. Культура партисипації. *Український культурний фонд:* веб-сайт. URL: https://uaculture.org/texts/kultura-partysypacziyi/.
5. Партисипація у стратегуванні розвитку громади: досвід територіальних громад Донеччини та Луганщини: посібник/ Гончар Юлія та ін. 2021. 92 с. http://sg.vn.ua/wp-content/uploads/2022/02/UA-UNDP-participation-in-strategic-planning-web.pdf.
6. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 797-р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80#Text.
7. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 167-р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text.
8. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр. та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text.
9. Україна 2030е-країна з розвинутою цифровою економікою. *Український інститут майбутнього*: веб-сайт. URL: https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html.
10. Цифрова трансформація в українських містах: досвід Вінниці, Львова та Хмельницького. *Громадський простір:* веб-сайт. URL: https://www.prostir.ua/?news=tsyfrova-transformatsiya-v-ukrajinskyh-mistah-dosvid-vinnytsi-lvova-ta-hmelnytskoho.

References

1. Bila knyha derzhavnoi polityky. Retrieved from http://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2016/02/Elektronna-demokratiya.pdf.
2. Hromadska uchast u mistsevii politytsi: problemy normatyvno-pravovoho zabezpechennia (28.05.2021) Hromadskyi prostir. Retrieved from https://www.prostir.ua/?news=hromadska-uchast-u-mistsevij-politytsi-problemy-normatyvno-pravovoho-zabezpechennya.
3. Kontseptsii partysypatsii. Podilska ahentsiia rehionalnoho rozvytku. Retrieved from http://pard.org.ua/kopiya-nazva-produktu-1.html.
4. Panchenko O. (25.06.2020) Kultura partysypatsii. Ukrainskyi kulturnyi fond. URL: https://uaculture.org/texts/kultura-partysypacziyi/.
5. Honchar, Yuliia ta in. Partysypatsiia u stratehuvanni rozvytku hromady: dosvid terytorialnykh hromad Donechchyny ta Luhanshchyny. Retrieved from http://sg.vn.ua/wp-content/uploads/2022/02/UA-UNDP-participation-in-strategic-planning-web.pdf.
6. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku elektronnoi demokratii v Ukraini ta planu zakhodiv shchodo yii realizatsii: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 8 lystopada 2017 r. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80#Text.
7. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovykh kompetentnostei ta zatverdzhennia planu zakhodiv z yii realizatsii: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 3 bereznia 2021 r. § 167-r Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text
8. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovoi ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018–2020 rr. ta zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo yii realizatsii: rozporiadzhennia

Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 sichnia 2018 r. § 67. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text.

9. Ukraina 2030e-kraina z rozvynutoiu tsyfrovoiu ekonomikoiu. Ukrainskyi instytut maibutnoho. Retrieved from https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html.

10.Tsyfrova transformatsiia v ukrainskykh mistakh: dosvid Vinnytsi, Lvova ta Khmelnytskoho. Hromadskyi prostir.Retrieved from https://www.prostir.ua/?news=tsyfrova-transformatsiya-v-ukrajinskyh-mistah-dosvid-vinnytsi-lvova-ta-hmelnytskoho.